

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ СРБИЈЕ – СТРАТЕГИЈА ОЧУВАЊА, УПРАВЉАЊА И КОРИШЋЕЊА

Резиме:

У раду се расправља о основама за дефинисање стратегије очувања, управљања и коришћења културног наслеђа Србије. Наводе се позитивне и негативне карактеристике статуса културног наслеђа у Србији. Затим се формулишу полазишта која се односе на разлоге зашто, како и која културна добра треба издвојити у стратегији просторног развоја. Израже се концепт стратегије која поред очувања, дефинише поступак управљања и моделе коришћења културних добара. На основу међународног искуства, теоријског и практичног, представља се студија у којој су анализирани елементи и параметри на основу којих је утврђен квантитативно и квалитативно велики потенцијал културног наслеђа. Посебно се наводе приоритети, које треба што пре реализовати како се не би губило драгоцено културно наслеђе Србије.

Кључне речи: очување културног наслеђа, управљање културним наслеђем, коришћење културног наслеђа, стратегија планирања

1. УВОД

Планирање се може сматрати процесом који треба да дефинише која прошлост се формира којим садашњим активностима да би се креирала нечија будућност?

Ова констатација нам говори да се искуства из прошлости могу промишљено користити у данашње време и у будућности, да би се задовољиле савремене потребе. Садашње стање доктрине заштите намеће прихватање три претпоставке према новим, значајно модификованим дефиницијама које су уведене у међународну праксу. Дефиниције су следеће:

- Шта је наслеђе? (са посебним нагласком на болну тему наслеђа унутар оквира економских активности);
- Како користити наслеђе? (посебно, какве су везе између економског и осталих начина коришћења наслеђа);
- Какве су стварне последице коришћења наслеђа? (посебно, које су последице модерног значења града, као најзначајније просторне целину у било којој земљи)?

Планирање, које утиче на коришћење и стварање наслеђа, у поступку се заснива на савременом схватању суштине концептуалне и филозофске модификације. То није само питање прихватања нове терминологије, него и фундаменталног прихватања нове интерпретације прошлости на међународном нивоу, као и повезивање са њеном новом улогом у планирању.

Систематски развој праксе, која је у почетку заштитила историјски вредне грађевине, развија се из интегративног планирања целина и подручја утемељених на аутентичности, која се препознаје као функција настала из њихове

¹ Др Нађа Куртовић-Фолић, Факултет техничких наука, Универзитет Нови Сад, nfolic@uns.ac.rs

² Мр Рената Јадрешин-Милић, Факултет архитектуре, Универзитет Београд, renata@yahoo.com

форме, наспрам планирања наслеђа, које се сматра природним развојним процесом људске свести.[1]

У свакој фази развоја, може се поставити исто питање, без обзира на то да ли се планирање одвија у јавном сектору или не.

То значи:

- Ко обавља планирање?
- У коју сврху?
- Какав би био ефекат радова?

2. ПОЛАЗИШТА И КОНЦЕПТ

Стратегија која се односи на културно наслеђе првенствено треба да дефинише однос према његовој заштити.

Данас се очување наслеђа у међународним документима обично дефинише као активност која обезбеђује опстанак и заштиту грађевина, културе, природних ресурса, горива или било чега другог што је утврђено као вредност за друштво.

Правилна анализа разлога за заштиту помаже да се олакшају притисак и конфликти и обезбеди правилан начин планирања.

Постоје многи разлози за очување наслеђа. Заштита не треба увек да буде одређена рационалним разлозима, него и одлукама утемељеним на људским вредностима и опажањима, које објашњавају вриједност одређеног субјекта за друштво на локалном или глобалном нивоу. Следећи корак дефинише стратегију заштите.

Стратегија утврђује начин на који се хитни послови повезују са историјским окружењем а да не умање или оштетете вредности културних добара.

Стратегија треба да буде заснована на јасном разумевању зашто, како, и која културна добра су значајна.

Следећи ниво је стварање стратегија за управљање заштитом. То је план који идентификује значај и начин на који би неко културно добро или место могло реаговати на развој и савремену потребу – динамички процес који идентификује значај, угроженост, и начин на који у изради планова треба приступити културним добрима, без утицаја на њихов значај, аутентичност и оригиналност.

Задатак стратегије је да што је могуће више побољша стање и учини да културно наслеђе заузме адекватно место једног од генератора развоја културе и економије друштва.

Полазишта су следећа:

- Држава треба да заштити културно наслеђе и обезбеди услове за универзалан и једнак приступ ресурсима културе;

- Култура, културно наслеђа унутар ње треба да посматра као извор идентитета државе, опстанка и развоја;

- Правне одлуке и други службени документи којима се регулише статус културног наслеђа треба да буду усклађени са демократским принципима социјалне правичности;

- Треба формулисати принцип гаранције државе за заштиту културног наслеђа у складу с принципом одрживог развоја;

- У област заштите културног наслеђа треба бити уведен принцип децентрализације јавне власти, односно укључивање локалних заједница у систем

заштите. Треба дефинисати стандарде заштите власништва и права на наследство са условима за интервенције на културном наслеђу;

- Потребно је обратити пажњу на институционалне облике заштите културних добара, који су обухваћени заштитом и уклопљени у рестрикцију права власништва, везано за експлоатацију културних добара, која треба да буде у складу са конституционалним стандардима, који обезбеђују слободу, људска и цивилна права, као и обавезе.[2]

3. СИСТЕМ ТРОСТРУКОГ НИВОА – ОСНОВА СТРАТЕШКИХ ПРИОРИТЕТА

Стратегија заштите, управљања и експлоатације културног наслеђа као обновљивог потенцијала даје најбоље резултате, који су засновани на систему троструког нивоа:

- Доктрина очувања, прихваћена на националном нивоу, је први ниво система заштите културног наслеђа;

- Други ниво је организација институција, финансија, закона, образовања и развој друштвене свести о културном наслеђу;

- Државни систем и модерна политичка култура, економски раст, просперитет друштва - трећи су ниво у просторном развоју, када је културно наслеђе у питању.

Функционалност и ефикасност овог концепта заснива се на збиру квалитета и кохезији три поменута нивоа.

Концепт заштите, вредновања и коришћења културног наслеђа дефинише се као:

- Флексибилан – упућује на ефикасан утицај на промену ситуације на тржишту, у области наслеђа, али и довољно предвидљив да осигура стабилна и добро дефинисана правила за управљачки развој;

- Либералан – постављање забране где је то неопходно за заштиту природних и културних вредности (водећи принцип је да је наслеђе чврсто повезано са културним вредностима);

- Ефикасан – да би се повезале забране смештене у развоју преко планирања и зонирања подручја културе са другим инструментима који користе стимулацији тржишта;

- Прагматичан, т.ј., мање екстензиван и више користан и селективан, усмерен према имплементацији;

- Демократичан – спреман за јавну дебату и све облике преговора и медијације, омогућавајући бољу комуникацију за све заинтересоване учеснике и стварно јавно учешће у процесу доношења одлука о будућем културном наслеђу и дефинисању регионалног идентитета. [3]

Концепт интегративне заштите је компатибилан са концептом одрживости и представља успостављање компромиса између коришћења културног наслеђа и савремених потреба друштва које је изабрало одрживи развој.

У склопу међународног искуства овај приступ се зове “ одржива културно-економска заштита и ревитализација културног наслеђа”. [4]

Појам који је настао под утицајем идеје одрживог развоја, али се састоји и подразумева и појмове као што су: историјска заштита, интегративно очување, “лагани или опрезни опоравак”, концепт “здравог града”, динамични концепт “прављења нових градова за живот”, и друге појмове који позитивно посредују у конфликту економских интереса, заштите културног наслеђа и напретка.

Управљање конфликтним циљевима и приступима је суштина просторне политике у домену заштите, распоређивања и коришћења културног наслеђа.

Ова политика има посебно значење када се бави планирањем у урбаном окружењу, где су без сумње најдраматичнији основни урбани конфликти између економског развоја и културних вредности.

Концепт за заштиту, управљање и експлоатацију културног наслеђа наслања се на децентрализацију, регионализацију и развијену локалну самоуправу, и унутар те поделе на правилне интеграције институција које се баве културним наслеђем.

СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ

Приоритети које држава Србија треба да оствари преко стратегија одрживог развоја у области културног наслеђа су следећи:

- **ИЗРАДА** одрживог националног програма и презентација културног наслеђа, а према томе и дефиниције регионалног идентитета. Овај програм треба да буде стуб политике у области културе сваке државе;

- **ФОРМИРАЊЕ** ефикасног правног и финансијски одрживог система за очување вредновање и коришћење културног наслеђа;

- **ДЕФИНИСАЊЕ** инструмената уз помоћ којих ће се побољшати ефикасност услуга заштите, и обезбедити органско повезивање са свим областима планирања;

- **ДЕФИНИСАЊЕ** државне политике система образовања у области културног наслеђа за све друштвене групе и нивое;

- **ЗАВРШИТИ** повезивање и координацију политике заштите, вредновања и коришћења културног и природног наслеђа и посебно хармонизовати све активности у подручјима културе;

- **УВОЂЕЊЕ И ДЕФИНИСАЊЕ** поделе културе у зоне са различитим грађентима заштите и третмана културног наслеђа;

- **УВОЂЕЊЕ И ДЕФИНИСАЊЕ** категоризације у области културног наслеђа, а на исти начин и у области природних вредности;

- **НА ОСНОВУ РЕГИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**, међу- и интеррегионалних културних и цивилизацијских остварења из историјских периода, предлог је да треба развијати систем међународних путева културе, националних путева и локалних путева културног наслеђа.[5]

Неоспорно, приоритети треба да буду прилагођени варијабилности политичког и економског контекста државе у свим њеним административним облицима. Поред тога, може се користити више инструмената да се остваре горе поменути приоритети.

5. ЗАКЉУЧЦИ

Културно наслеђе се стратешки третира као необновљиви ресурс који могу користити различити учесници у друштву. Чињеница је да културно наслеђе није само ресурс културе у државама региона него се користи и за остваривање различитих политичких и економских циљева.

Културно наслеђе више не може да се посматра само као збир сачуваних историјских грађевина или антиквитета у неком подручју. С једне стране оно

има симболичку димензију, повезану са интерпретацијом наслеђа као сакрума, али с друге, наслеђе постаје профитабилна тржишна област.

Разлика између та два аспекта је обично замагљена и много зависи од приоритета формираних на државном и друштвеном нивоу.

У оквиру врло осетљиве и компликоване области која комбинује заштиту, вредновање и коришћење културног наслеђа и стварање регионалних идентитета, дефинисање стратешких приоритета и начин њихове имплементације је самостални процес са више непознатих фактора.

Квалитет и брзина остваривања предложених стратешких приоритета зависи од брзине уклањања тих ограничења.

Имплементација стратешких приоритета не обухвата све стварне приоритете, и неки од њих треба да буду изостављени због објективне оцене садашњег места културног наслеђа у развојним политикама у већини држава региона. Без сумње, мора се узети у обзир утицај глобалне кризе.

Са овим предлогом, домен приоритета се дефинише у областима заштите, промоције и коришћење културног наслеђа и креирања регионалног идентитета прилагођеног садашњем стању у области културног наслеђа, али са могућношћу даље промоције, односно, уколико се Србија стабилизује и крене у опоравак, и ако успе да оствари развој на принципима одрживости.[6]

Summary:

Basic principles for cultural heritage protection, governance and usage strategy are discussed in the paper. Positive and negative characteristics of actual state of cultural heritage of Serbia are numbered. Starting points explaining the reasons why, how and which cultural assets have to be selected and favored by the strategy are elaborated. Strategy concept, which apart the protection, define the managing process and cultural heritage usage models is exposed in brief. The study of quantitative and qualitative cultural heritage potential is presented, according to international, theoretical and practical, experience. The priorities, which have to be realized as soon as possible, or the precious cultural heritage of Serbia will be lost, are stressed at the end.

Key words: protection of cultural heritage, Cultural heritage governance, Cultural heritage usage, Planning strategy

ЛИТЕРАТУРА

Ashwort, G.j., Larkham, J., Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe, Routledge, London 1994.

Howard, P., Ashwort, G.eds, *European Heritage Planning and Management*, Intellect, 1999.

Ross, M, *Planning and Heritage: Policy and Procedures*, Spon, London, 1996

Quaedvlieg-Mihailović, S. and R. G. Strachwitz, eds *Heritage and the Building of Europe*, Meacenata Verlag, Berlin, 2004.

Kurtović-Folić, N., "Heritage Regeneration as an Instrument of Social Change", International Scientific Conference *Sustainable Spatial Development of Towns and Cities*, Proceedings, Vol.1, Belgrade, Institute od Architecture and Urban&Spatial Planning of Serbia, 2008, 196-211.

Kurtovic-Folic, N., "Politika održivog razvoja i transformacija značenja kulturnog nasleđa", Proceedings of the Conference "Graditeljstvo i održivi razvoj", Društvo za ispitivanje i istraživanje materijala i konstrukcija Srbije, Beograd, 2009, 1-15.